

DIEÐÁTGO MII PARKINSON LEA?

NORGGA PARKINSONLIHTTU

Norges Parkinsonforbund

DIEÐÁTGO MII PARKINSON LEA?

Dán gihppagis leat čuoovvovaš guovtti gihppagiin oasit:

- «Kjenner du Parkinson?», utgitt av Norges Parkinsonforbund. Girjji lea Norgga Parkinsonlihttu almmuhan dárogillii.
- «Parkinsons sykdom, behandling og samarbeid», skrevet av Michaela Gjerstad, PhD, nevrologisk avdeling, Stavanger Universitetssykehus og utgitt av Norges Parkinsonforbund. Dán dárogielgirjji mii lea Parkinsondávdda, dálkuma ja ovttasdoaibma birra, lea Michaela Gjerstad čállán, geas lea PhD, ja bargá nevrologálaš ossodagas, Stavanger Universitehta buohcceviesus. Dángo girjji lea Norgga Parkinsonlihttu almmuhan.

Mii giitit doaktára Ingá Máijá Sára, doavttir spesialiseremis,

Davvi-Norgga Universitehtabuohcceviesus Romssas sámás jorgaleamis.

Mii giitit maiddái Elle Márjá Heatta-Speicher Eikeliklinihkas Bærumas ja parkinsonbuohccedivššára Davvi-Norgga Universitehtabuohcceviesus Romssas ovttasbarggus heivehit dárogielačálloša sámegielljorgaleami vuodđun.

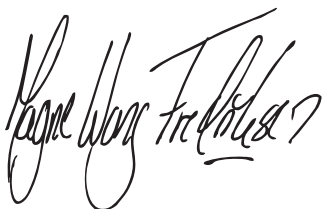
OVDASÁNIT

Juohke jagi diagnosiserejit parkinsonismma mihtilmas dávdamearkkaid 600-1000 olbmos Norggas. Dát buozalmasvuolta rievdata eallindili, ja fáhtehallan olmmoš ferte dávjjibut doalahit oktavuoda dearvvašvuodabálvalusaiguin. Du iežat gealbu čielggadit iežat dilálašvuoda váikkuha dása ahte dálkkodeaddji doavttir ja eará dearvvašvuodabarggit sáhttet fállat buori čuoovvoleami ja rivttes divššu. Parkinsondávdda ektui lea mávssolaš ahte dus alddis lea diehtu diagnosa birra ja dovddat dán dávdda dálkkodeami vuodđojurdagiid.

Dávdadili áddejupmi, boahttevaš hástalusaid diehtu ja buorre gulahallan lea eaktun buori ovttasbargui gaskal doaktára ja buohcci. Doaktáris lea dávjá unnán áigi juohke buohccái, ja vai oaččut eanemus ávkki doaktára ráđđádallamis, de lea hui deatalaš ahte sihke don ja du oapmahaš leahppi ovdalgihtii bures ráhkkanan.

Norgga Parkinsonlihttu/Norges Parkinsonforbund lea válbmen dán gihppaga buoridit áddejumi manin doavttir vállje dihto dálkkodeami ja maiddái nannet gulahallama gaskal divššohasa ja doaktára. Máhttu dávdda ja dálkunvuodđojurdagiid birra dagaha du buorebut sáhttit oassádallat doaktára ja dearvvašvuodabargiid ovttasbargus vai dálkkodanvuogit leat buoremusat heivehuvvon dutnje ja váttuide maid dávda dagaha.

Sávan lihku ovttasbargui!

Ustitlaš dearvvuodaiguin Magne Wang Fredriksen, Norgga Parkinsonlihtu válđočáli

SISDOALLU

Parkinsondávda	4
– Mii dáhpáhuvvá vuoigŋašiin?	4
– Dađistaga dávdalávdan	4
Parkinson plussa	5
Dálkkodeapmi	5
– Dálkkodeami vuodđojurdagat	5
– Eahpe-dálkkaslaš dikšu	5
– Dálkkaslaš dikšu	5
– Dálkkasdikšu ja dálkkasmearrelasiheapmi	
Compliance (Buhcciid dálkkasváldima doahhtaleapmi)	8
Mo buoridit gulahallama gaskal dearvvašvuodabargiid ja buohcci?	8
– Divššohasa dahkamušat	9
– Doaktára dahkamušat	10
– Oapmahaččaid dahkamušat	10
Norgga Parkinsonlihttu	12

Birgen

Norgga Parkinsonlihtu almmuheapmi
Hábmen ja buvttadeapmi: Sax Media & Design as
ISBN: 978-82-93032-28-1

PARKINSONDÁVDA

Parkinsondávda lea dakkár dávda mii falleha nearvavuogádaga ja lea gaskal 100 ja 150 olbmos juohke 100 000 ássis. Dávdda sáhttet eallilan olbmot oažžut, ja dat fuomášuvvo dávjjimusat go olmmoš lea 55-jahkásaš. Parkinsondávda lea bisti dávda mii lávdá ja vearrána dađistaga. Ii varraiskkus iige suojusgovva sáhte duodastit diagnosa, baicca geavahuvvojit dávjá eastadit eará dávddaid. Lea nevrologa dahje doavttir gii sáhtta mearridit Parkinsondávdda diagnosa, iskkadettiin ja dárkkodettiin leatgo dus parkinsonismma mihtilmas dávdamearkkat.

Dávddatmearkka maid doavttir dárku, leat motorihkalaš syndroma. Dan gohčodat parkinsonisman. Parkinsondávdda parkinsonismma oktavuodas meroštallet leatgo unnimusat guokte dain čuovvovaš kardinálamearkkain (klasihkalaš dovdomearkkain) olbmos:

- Lotkestremor (doarggisteapmi) – lotkesdilis doarggisteapmi
- Rigiditehta (doangun)– gánnggestuvvan ja gággadis láđđasat passiivvalaš lihkadeamis
- Akinesi/bradykinesi (manuhisvuohta) – njozes lihkastagat, váttis lihkadišgoahtit, lihkadettiin fáhkka bisáná

Muhtumat čujuhit maiddái rumašguottu (posturála) rievdademiide, ahte fárda rievdá, olmmoš guvrrada, vázza guoggarassii ja oaivi ovddasguvlui guokkil ja dađistaga šaddagoahtá váttis bisohallat julggiid alde.

Dása lassin sáhttet čuožžilit eahpe-motorihkalaš váttut, nugo mielladorvvohisvuohta, nagirkeahtesvuohta, šlundivuohta ja gužžan- ja cissanváltut. Dákkár eahpe-motorihkalaš dávdamearkkat eai dárbbas leat buohkaide váddun.

Mii dáhpáhuvvá vuoijñamašain?

Okta dain mánggaid vuoijñamašdoaimmain lea bálldalastit ja gozihit rupmaša lihkastagaid. Dát proseassat dáhpáhuvvet moalkás ovttasbarggu bokte gaskal mánga govahállanávdnasa (transihttarávdnasa), vuoijñamašguovddáža ja dáid ovtastusaid bokte. Vai guovddážat galget nagodit sirdit rivttes govahallamiid guhtet guoibmásat, de ferte earret eará dopamiidnaávnas leat dássedeattus. Dát govahallanávnnas lea nearvavuogádagas guovddážis. Dađistaga go dávda lávdá, de hedjona vuoijñamašaid veadju vurket dopamiinna ja dávjjibut eanet dopamiidnabuvttadeaddji seallat jávket. Parkinsondávdda motorihkalaš dávdamearkkat ilbmet easkka go bures 60-80 % dopamiidnabuhtadeaddji nearvaseallain leat jávkan.

Parkinsondávda dagaha ahte vuoijñamaša nearvaseallat biliduvvojit áiggi mielde, muhto liikká eai dieđe mii dat lea mii dávdda dagaha. Parkinsondávdda sáhtta čilget Braaka cealkkavuodu (hypotesa) vuodul (Braak et al. 2000), man vuolggasadji lea ahte dávda álgá vuoijñamašmáddagis, leavvá dasto guovddáš vuoijñamašbeliide, gos dagaha parkinsonismma dávdamearkkaid mat mañnelis levvet vuoijñamašgárrái, nu gohčoduvvon cortexii. Dávdalávdan rievddadaddá olbmos olbmui, buohccis buohccái, ja dávdamearkkat leat danne maiddái juohkehažžii sierraláganat.

Dađistaga dávdalávdan

Dávda bohciida dávjá máinneheames dávdamearkkain mat dađistaga rivdet áiggi mielde. Man johtilit dávda lávdá ja makkár dávdamearkkat bohciidit, lea erohus olbmos olbmui. Muhtumat eai báljo vuohte váttuid dávdda geažil, ja sis lea dálkasiid veagas buorre doaibmadási eallinagi. Earáin fas leat ollu dávdamearkka mat dagahit mealgadaš doaibmadási hedjoneami. Vearrás Parkinsondávdda lávdan dagaha dávjá ahte jagiid mielde dárbbasa earáin veahki árgabeaivvi dahkamušaid birgehit. Olbmot gain lea Parkinsondávda, ellet sullii seamma guhká go dearvas ovtaahkásaččat. Jagiid mielde rievddadallet dávdamearkkat beaivvi mielde, vaikko dálkkasgeavaheapmi lea seamma go ovdalis. Sivvan dása lea go vuoijñamašat hedjonit ja dálkasiid váikkuhus láivu.

PARKINSONPLUSSA

Parkinsonplussa (eahpedábálaš Parkinson) lea sullii 20% buot parkinsonismma dilálašvuodain. Parkinsonplussa lea oktasašdoaba máŋgga diagnosas mat dávdavearránan álggus sulastahttet Parkinsondávdda, muhto mii dadistaga rievdá earáláganin. Olbmui geain leat gávnahan leat Parkinsonplussa dávda, leat dávjá árabut agis ožžon Parkinsondávdda diagnosa. Dábáleamos Parkinsonplussa molssat leat MSA (Multipel System Atrofi), PSP (Progressiv Supranukleær Parese), CBD (Cortio Basal Degeneratio) ja DLB (Dementia with Lewy Bodies).

Parkinsonplussa sierrana Parkinsondávddas go dat eahpe-motorihkalaš dávdamearkkat vuhttojit dávdalávdamis árabut ja leat eanet albmahuhti go motorihkalaš dávdamearkkain. Dávda vuht-togoahdá dávjá oktanaga goappašiid beale rupmaša. Dasa lassin fuomáša ahte levodopa ja dopaminlágan dálkasat dávjá doibmet heittogit.

DÁLKKODEAPMI

Parkinsondávda lea buoritmeahttun, iige dávdii ávkkut dálkkodeaddji dikšun. Parkinsondávdda dálkasat leat eanaš dušše dávdamearkkaidvaidudeapmái. Leat guokte eankil dálkkaspreparahta maid navdet guozahit dávdda, muhto dain ávdnasiin eai leat čielga váikkuhusduodastusat.

Dađi mielde go dávda lávdá, dađi unnit leat seallalogut mat sáhtášedje ávkkástallat dan dopamiinna maid leat dálkkashámis ožžon. Vaikko dát lea dát buoremus dikšu maid sáhtát oažžut, de liikká lassánit dávdamearkkat, ja “terapevttalaš gláša” (erohus gaskal unnimus váikkuheaddji dálkkasmearri ja váralaš liigeváikkuhusaid mearri), gáržu. Dát mearkkaša ahte dálkasa terapevttalaš mearri, dat erohus mii lea váikkuheaddji dálkkasmeari siskkobealde ja badjelmearálaš dálkkasmeari ja liigeváikkuhusaid váralaš bealli, stuorru. Dan geažil lea maiddá stuorát várra ahte divššohas vásiha liigeváikkuhusaid.

Dálkkodeami vuodđojurdagat

Go dávdamearkkat hedjonahttet eallinárvvu ja árgabeaivvi doaibmama, de evttoha doavttir álggahit dálkkaslaš dikšuma. Dikšuma vuodđoulbmila áigumuš lea lágidity dálkasiid meari dan láhkai ahte váikkuha dásedit birranbeaivve, liigeváikkuhusaid haga ja doaivagiin ahte divššohas birge buorebut árgabeaivvis. Dát gáibida dásedis ja jámma dálkkasgeavaheami. Dušše loasttar ja seallustableahtat (depota-/kapseltableahtat) leat guhkesáiggeváikkuheaddji, ja eanaš dálkasat Parkinsondávdamearkkaid váidudeamis ferte divššohas njiellat máŋgii beaivvis.

Eahpe-dálkkaslaš dikšu

Eahpe-dálkkaslaš dikšu, ovdamearkka dihtii dábálaš lihkadeapmi, fysioterapiija dahje logopedaveahkki, ii dáidde hehttet dávdda vearráneami. Dattetge soaitá eahpe-dálkkaslaš dikšu veahkehit divššohasa šaddat eanet dihtomielalaš hállan- ja lihkadanhástalusaid ektui, ja dan bokte nákegoahtit eanet ja dávjjibut lihkadit, fidnet buoret veaju ja soaitá maiddá hehttet soasiálalaš oktavuoda.

Dálkkaslaš dikšu

Ulbmillaš dálkkaslaš Parkinsondávdda divššu álggahettiin geavahuvvojit dálkasat mat gullet levodopa dahje dopamiidnaagonisttaid (agonista lea dálkkas mii čatnasa vuostáiváldii ja veahkeha doaibmama) searvá dikšovuodđoávnasin.

Levodopa rievdá dopamiidnan vuoigŋašiin ja doaibmá lunddolaš dopamiidnan rupmašis. Dat čatnasa buot vuostáiváldi dopamiidnareseptoriidda (-vuostáiváldii) vuoigŋašiin.

Dopamiidnaagonisttat ádestallet lunddolaš dopamiidnaávdnasa mii buvttaduvvo vuoigŋašiin.

Dat čatnasit dihto vuostáiváldi dopamiidnareseptoriidda vuoigŋašiin.

Levodopa rievdá dopamiidnan vuoigŋašiin ja lea beaktileamos dálkkasávnas parkinsondávdamearkkaid vuostá. Go dán dálkasa geavahišgoahat, de dat váikkuha johtilit buorren láhkai. Go dopamiidna čatnasa buot vuostáiváldi dopamiidnareseptoriidda vuoigŋašiin, de leat dutkit fuomášan ahte máŋgga jagi levodopa geavaheapmi soaitá váibadit vuostáiváldi reseptoriid. Áiggi mielde hedjona dávdamearkageahpedeaddji doaibma, ja dat bealli dagaha stuorát vára liigeváikkuhusaid lávdama. Danne dálkkodit nuorra olbmuid geain lea Parkinson čatnašeaddji agonisttaiguin. Vuorrasut olbmot geat leat badjel 70 jagi, sii dieđusge ellet oanehat áiggi dávddain, ja sin ektui ii leat dárbu dálkunálggahettiin seammaláhkai váruhit go nuorabuid. Danin sáhttet vuorrasut olbmot geavahišgoahtit levodopa jo álgodivššus. Go dávdamearkkat lásket ja beaivválaš dilálašvuohta rievddadallá dávjjibut, de ferte lasihit dálkkasmeari ja dálkasa ferte maiddái dávjjibut váldit. Máŋgii addet vuorrasut olbmuid čatnašeaddji dopamiidnaagonistta ja nuoraide fas levodopa.

Dálkasat main lea levodopa

- Sinemet, Sinemet depot, Sinemet depot mite
- Madopar, Madopar solubile, Madopar depot
- Stalevo (lotnolasdálkkas mii maiddái sisttisdoallá dálkasa Comtess).
- Duodopa (golgi levodopadálkun man addet vearrás Parkinsondávdda oktavuodas).

Dábáleamos liigeváikkuhusat go váldá levodopa

- Váibmogákkahat ja vuovssiheapmi. Dávjá ávkkuha borrat ovdamearkka dihtii bealle banána dálkasa válddedettiin.
- Soaittáhis lihcastagat. Dáid sáhtta muhtun muddui stivret dálkkasgeavaheami unnidettiin.
- Varradeaddonjiedjan, man maiddái gohčodit ortostahtálaš hypotensuvdnan (vuollegis varradeaddu čuoččadettiin). Varradeattu sáhtta njeaidit go divššohaš oazžu doarvái juhkamusa ja sáltti, ja go várrogasat čuoččasta ovdalgo lihkašgoahat.
- Luhčadávda dahje obbondávda (obstipašuvdna).
- Njálbmegoikan, guhkit áiggi levodopa geavaheamis.
- Hállusinašuvnnat. Daid sáhtta dávjá váidudit dálkkasunnideami bokte.

Dopamiidnaagonisttat mat leat oastinláhkai

- Sifrol
- Requip, Requip depot
- Neuroloasttar
- Apomorfin, golgi dálkkas man addet dálkkasnáluin dahje infušuvnnain (varrasutnii náluin dahje šlánggain) go Parkinsondávda lea guhkás lávdan.
- Cabaser, geavahuvvo dál hárve vejolaš liigeváikkuhusaid geažil.

Dál leat vuovdimassii muhtun ráje synonymadálkasat origináladálkasiid sadjai. Dáin leat eará namahusat, eará lágan hápmi ja dáin leat eará veahkkeávdnasat, muhto dáin leat dat seamma váikkuheaddji ávdnasat. Apotehka lea geatnegahtton fállat dutnje dákkár synonymadálkasiid jos dat leat buoret servodatekonomalaččat. Jos vásihat eará váikkuhusa, liigeváikkuhusa dahje dutnje lea váttisvuohtan synonymadálkasiid geavahit, de sáhtta nevrologa čállit reseptii (dálkkasrávvagii) ahte it hálit synonymadálkasiid.

Dábáleamos liigeváikkuhusat go válddát agonisttaid

- Váibmogákkahat ja vuovssiheapmi. Sáhtat eastadit dainna lágiin ahte borat ovdamearkka dihtii keavssa dálkasa válddedettiin.
- Giedat sáhpodit go dálkasiin álggát.
- Bohtanan juolggit (edema) lea dábalaš liigeváikkuhus go lasihišgoadát dálkasiid. Dávjá dat váddu jávká go rumaš hárjana dálkasii. Jos boaskebohtaneamet bistet, de galggat váldit oktavuoda doaktáriin.

- Varradeattunjiedjan go čuoččastat velohalladettiin dahje čohkodettiin, maiddái gohčoduvvon ortostatálaš hypotensuvdnan.
- Hallusinašuvnnat. Dávjá dát váidot jos rievdata dálkkasmeari dahje molsu dálkasa ja muhtun oktavuodain dálkkodišgohtet eará dálkkasbuktagiin.
- Váilevaš impulsadárkkisteapmi, dego speallanválttisvuohta, oastinráddástuvvan (-manijja) ja eahpekritihkalaš seksuálalaš láhtten. Hárvenaš dáhphus. Sakka giksin alccis ja earáide birrasis.
- Eanet váibasat, erenoamážit dálkkasiid lasihettiin.

Eanaš dálkuma liigeváikkukhusat levodopain dahje agonisttain vásihit olbmot dálkkasmeari lasihettiin ja áiggi badjel dát jávkot go rumaš hárvána dálkasii. Muhtun liigeváikkukhusaid sáhtta eastadit go lasiha dálkkasmeari guhkit áiggi badjel. Lea várra (riska) vásihit eanet liigeváikkukhusaid go váldá alla dálkkasmeriid, ja go lea guhkesáiggi geavaheapmi ja alla agi oktavuodas. Jos vásihat liigeváikkukhusaid dálkasiid geavaheamis, de váldde oktavuoda iežat nevrologain guhte sáhtta heivehit dálkkasmearát ja vejolaččat fállat eará dálkuma dahje álggahit veahkkedoaimbajuid.

Eará Parkinsondávdda dávdamearkkaid dálkasat

- COMT (Katekol-O-metyltransferase/Catechol-O-methyltransferase)—goazaheaddji
Bisuha levodopa váikkuheami guhki. Geavahuvvo dalle go dávda rievddadallá ja go lea váttis buoremus lági mielde lihkestuvvat dušše levodopain dálkkodit. Stalevo ja maiddái sierra dálkkas, Comtess, leat lotnolasdálkasat. Dáin tablehtain leat ivdneávdnasat mat báidnet gučča oránša-ruoksadin. Comtess galgá váldit oktan levodopa-dálkasiin.
- MAO-B (monoaminoxidase-B) goazaheaddji
Dát leat dálkkasbuktasat mat veaháš váikkuhit parkinsonismii. Eanaš norgga nevrologat ávžžuht dálkkodišgohtit muhtumiid dáin dálkasiin go navdet dáin leat muhtun muddui dávdagoazaheaddji ávki. Dálkasat mat leat oastinláhkai leat Selegilin, Eldepryl ja Azilect. Selegilin ja Elderpryl sáhttet ráddástuhttit olbmo, ja danin ii berre váldit daid eahkedis.

Jos olbmos, vaikko velá lea dálkkasdivššus, leat soaittáhis eahpe-bissekeahkes rievddadallamat beaivvi mielde, de soaitá fertet čuohtadit oaiveskálžžu siskkobeallái, vuoŋŋamašgárrái, čiekŋalis vuoŋŋamašvákadeaddji ávdnasa (generáhtora). Dákkár čuohtadeamis bidjet elektrodaid vuoŋŋamašguovdázii. Elektrodas geavahit báhteriid ja dáid sáhtta buohtastahttit pacemakeriin. Maŋŋá čuohtadeami fertetit eatnašat ain geavahit dálkasiid, muhto dábalaččat geahpeda dálkkasgeavaheapmi beliin. Molssaeaktu čiekŋalis vuoŋŋamašvákadeaddji ávdnasiin, lea duodopapumpa (duodopas leat guokte dildeváikkuhanávdnasa, levodopa ja karbidopa) mii oktilaččat seaniin fievrreda dopamiinna sáhppasii čovvjiis. Dát lea dálkunvuohti mas ferte seaniin beassat vuovdda čađa ja divššohasas ferte álo leat rupmašiid giddejuvvon dálkkaspumpa mielde. Lea unna divššohasjovkkoš geaidda lea áigeguovdil fállat dálkuma čiekŋalis vuoŋŋamašvákadeaddji ávdnasiin dahje duodopapumpain. Dákkár dálkuma ferte spesialistafágabargi árvvoštallat dáhkidan dihtii nu buori go vejolaš dikšováikkukhusa. Dákkár dikšun ii bisset dávdda lávdama.

Muital nevrologii jos dus ležžet givssideaddji liigeváikkukhusat.

Sáhtat ieš diedihit liigeváikkukhusaid njuolgga Stáhtá dálkkasdoaimmahakkii neahttabáikkis www.legemiddelverket.no/pasientmelding

Dálkun ja dálkkašmearri guhkit áigodagas

Go Parkinson lea guhkás lávdan, de váidu dávjá dálkuma doaimmafápmu ja váikkuheapmi. Nu ferte lasihit dálkkasmeari, ja dávjjibut dálkasiid váldit, muhtumin nu dávjá go juohke nuppi diimmu dahje maiddái oažžut lassedálkasiid. Dadistaga rumaš fámoheavvá seammás go álkkit oččohallá liigeváikkukhusaid, ovdamearkka dihtii hallusinašuvnnaid, soaittáhis eahpe-bissekeahkes rievddadallamat (hyperkinesiat) dahje varradeaddonjiedjan maŋŋá dálkkasváldima.

Lassáneaddji liigeváikkuhusaid geažil soaitá fertet unnidit dálkkodeami, vaikko dat dagahivččii dávdda vearráneami.

COMPLIANCE

(Buhcciid dálkkasváldima doahttaleapmi, latiinnas boahtti sátni compliance mearkkaša ollašuhttit, doahttalit, gearggahit) Medisiinnalaččat geavahuvvo sátni compliance čilget man muddui divššohas doahttala dearvvašvuodabargiid rávvagiid. Dábálaččat geavahuvvo dajaldat go divššohas ii jeagat čuovvut rávvagiid duhtadahtti láhkai, go ii leat makkárge dahje lea váilevaš compliance (dálkkasváldima doahttaleapmi).

Dutkamat čájehit ahte doaktárat navdet compliance leat 80-95 proseantta, muhto duohtavuodas divššohasat čuvvot dušše beali rávvagiin dievvasit. Álkkislaš dálkkasmearrerávvagiid ektui lea compliance sullii 67 proseantta, ja eallindábiid rievdademiid neavvagiid ektui lea compliance unnun 20 prosentii. Leat dávjá mánnga siva eahpe-compliancii, ja sivat eai dárbbas álo leat divššohasa bealis.

Bealit mat dagahit heajos compliance divššohasaide geain lea Parkinsondávda

- nuorat divššohasat geat ballet
 - badjelmeare dálkkasmearreváldimis
 - liigeváikkuhusain
 - ahte guhkálas dálkkasgeavaheapmi dagaha ahte dálkasat eai šat váikkut buorideapmái
- oažžumis eanet dálkasiid dahje váttes skoviid
- liigeváikkuhusain
- mielladorvvohisvuodas
- divššohasat geain duodas leat váttisvuodasat čuovvut eallinnjuolggadusaid dálkkonáigodagas, sis leat dávjá ollu ja alla dálkkasmearit

Eará bealit mat soitet dagahit heajos compliance

- dorvvohisvuolta
- lossamiella, fuollameahtunvuolta, nuonddasvuolta (fatigue)
- váilevaš áddejupmi dávdda ektui dahje váilevaš dávdda dohkkeheapmi
- alla ahki
- heajos muitu dahje demensa (mánnggalágan muittohuhtti vuoinjamašdávddat)
- heajos oaidnu
- hedjonan borranmiella
- váttisvuodasat rahpat dálkkaslihti
- hedjonan soddjilvuolta
- hedjonan návccat iežas dikšut
- menddo unnán oktavuolta dearvvašvuodabargiiguin

Mo buoridit gulahallama gaskal dearvvašvuodabargiid ja buohcci?

Dat ahte áddet iežas buozalmasa, diehtit makkár vuorddehahti váttuid dat dagaha ja buorre gulahallan lea eaktudus háhkat buori gulahallama gaskal doaktára ja divššohasa.

Doaktáris lea ráddjejuvvon áigi juohke konsultašuvdnii, seammás go lea guhkes vuordináigi oažžut ráddádallandiimmu. Konsultašuvnnas leat doaktáris ja divššohasas goappásge sierralágan dahkamušat ja dárbbut. Doaktára geatnegasvuolta lea čilget diagnosa ja dávdda váikkuhusaid, bagadit dálkunráhkkaneari ja čielggadit dálkkodeami vuorddehahti váikkuhanfámu.

Divššohas soaitá oažžut hirmahuhtti ollu dieđuid ahte sutnje lea veadjemeahtun muitit buot maid doavttir bagada. Soaitá maiddái leat nu ahte divššohasas leat gažaldagat maidda ii oaččo vástádusaid konsultašuvnnadettiin dahje ahte ii dieđe vissásit mo dálkasiid galgá váldit.

Divššohasa dahkamušat

Dohkkehit

Parkinsondávdda diagnosa oaččodettiin soaitá dovdat jogo mielladorvvohisvuoda dahje biehtalit diagnosa duohtavuoda dahje dákkár diehtu dagaha ahte loažiha ballu. Dávda dagaha eallinagi čuovvoleami ja geažoáigge dálkunheiveheami. Vai gulahallan ja ovttasbargu gaskal doaktára ja divššohasa galgá lihkestuvvat, de lea deatalaš eaktu ahte divššohas miehtá ja dohkkeha diagnosa ja dávdda muhttašumi ovddosguvlui.

«Mun ledjen guhkit áigge dovdan ahte rumaš ii šat doaibman numo galggašii. Rupmaša gurutbealli ii orron jeagadeamen. Nevrologa mitalii ahte mus lei Parkinsondávda ja attii munnje dálkkasreseapta. Go mannen uksaráigge olggos nevrologa kantuvrras, de smiehtastin ahte ii han dát lean nu vearrás diehtu, mun han sáhtán dainna birgehallas dálkasiid bokte. Maŋŋá mun lohken Parkinsondávdda birra interneahdas. Mun smiehtastin ahte dát ii leat gal mu dávdda birra. Diagnosa lea boastut. Reseapta nahkehin vuolimuš lodái. Vahkkut golle ja mu jurdagat jorre dan birra maid nevrologa lei dadjan. Dát diagnosa veahkehii mu áddet manin mu giehta muhtumin ii doaibman nugo ovdalis. Loahpas mun mearridin. Reseapttain mannen apotehkii, ja mun njiellalin iežan vuosttas Madopar-tableahta. Das lei ávki. Dál mun lean dohkkehan diagnosa, muhto mun ain in liiko dálkasiid váldit.» - nissonolmmoš, 68 jahkásaš

Go dávjjit ferte dálkasiid váldit beaivvi mielde, de soaitá leat dárbu muittuhuvvot dálkkas-mearreáigodaga, jogo bidjat diimmu dahje giehtatelefuvnna alármma čuodjat, doseahta (lihtáš divssohasa namain ja dálkkasváldináigodagain) dahje sullasaš veahkkeneavvuid bokte.

Gulahallan

Divššohasa dearvvašvuodadassi nevrologa ráđđádallamis ii soaitte leat dat mii lea beaivvisealvves veadju, ja dat nanne man deatalaš lea čielga gulahallan gaskal divššohasa ja nevrologa. Konsultašuvnna bagadeamis doavttir heiveha dákkár dálkuma mii buoremusat ávkkuha ja vejolaš liigeváikkuhusaid eastadeamis. Jos divššohas ii leat dálkasa váldán nugo lea šihthojuvvon, de lea dat hui mávssolaš diehtu doaktárii. Jos divššohas muhtá goas dálkasa váldá dahje rievdata dálkkasmeari, de sáhtá dat leat sávvan dása ahte dálkkás ii ávkkut, ahte liigeváikkuhusat lassánit dahje ahte veadju rievddadallá. Buoremus dálkkodeami sáhtá dušše dalle olahit jos doaktáris leat buot dárbbaslaš dieđut.

«Nevrologa attii munnje ođđa lotnolasdálkasiid. Mun dovden ahte son lei gullan maid mun mitalin, muhto ii son orron áddemin man heajos dilli mus lei. Geahččalin dan ođđa lotnolasdálkasa guokte beaivvi, muhto mu rumaš ii orron buorráneamen. Danne ieš geahččaladdangohten dálkasiid seaguhit ja válden sihke dáid ovdeš ja ođđa dálkasiid. Loahpas njurde fámut. Muhtumin ledje mus gišvaras ja gáskvaras lihkestagat, ja nuppe háve fas rumaš ii jeagadan. Parkinsonbuohccedivššár geasa mun čuojahin, siđai mu boahtit suinna háleštit beaivvi maŋŋá. Son dalán árvidii maid mun ledjen dahkan, ja dáhtui mu vuiget dagu. Maŋŋá go suinna ledjen háleštan, de áddejin ahte ođđa lotnolasdálkasiid ferte áiggi mielde diktit váikkuhit oaidnindihtii ávkkuheami, ja ahte lea buoremus suovvat nevrologa mearridit dálkasiid ja daid lotnolasvuoda.» - almmái, 49 jahkásaš

Vuordamušat

Dohkkehit dávdda ii dattetge mearkkaš ahte galggat dohkkehit buot maid fáallet. Smiehtas baicca iežat vuordamušaid birra ja makkár dálkkodeami háliidat. Čilge iežat vuordamušaid nevrologii. Doaktára ráđđádallanáigi lea oanehaš, ja ságastallanbodu lea dađi deataleabbo. Danne ávžžuhuvvo ahte sihke divššodeaddji spesialista ja divššohas leaba ráhkkanan bures ráđđádallamii (konsultašuvdnii). Nevrologa dieđusge dáhttu diehtit dálkasa váikkuhusa iešguđetge áiggiide jándoris. Mángeasa mielas geain lea Parkinson, soaitá váttis konsultašuvnnas muitit maŋimuš beivviid veadjima. Álkkidan dihtii muitit mo leat veadján, de soaitá leat ávkkálaš deavdit jándorskovi masa ovdal ráđđádallama leat merken moatti beaivvi veadjima. Ráđđádallamis soaittát maidáai vajálduhttit maid áigot jearrat nevrologas, ja danne livččii ávkin čállit jearaldagaid ovdalgo

vuolggát ruovttus ráđđádallamii. Lea maiddái gárvves veahkkeskovvi, NMS (Non-Movement Symptoms/eahpe-motorihkalaš dávdamearkkaid)-skovvi, masa merket daid dávdamearkkaid mat dus leat leamaš maŋimuš áigge. Nu sáhtta čalmmustit deatalaš beliid ja buoridit gulahallama gaskal divššohasa ja doaktára.

Skoviid vieččat nuvtá neahttasiiddus www.parkinson.no
Sáhtat maiddái bivdit buohcceviesu gos oaččut divššu sáddet dutnje jándorskovi.

Dihetmielalašvuohta

Parkinsondávdda fuomášit ja diagnostiserejit motorihkalaš dávdamearkkaid geažil, muhto dávddas sáhttet maiddái leat ollu eahpe-motorihkalaš dávdamearkkat. Jos nevrologa galgá gávnnaht mo dálkkodit buozalmasvuođa ja dálkun-liigeváikkuhusaid dahje eahpe-motorihkalaš dávdamearkkaid, ja vejolaččat buoridit váttu, de lea deatalaš ahte divššohas ádde iežas dávdadili.

Gierdevašvuohta ja gierdameahtunvuohta

Rievddadalli doaibmadási lea dábaláš olbmuid geat moadde jagi jo leat eallán Parkinsondávddain. Lassin dávdda soaittáhis eahpe-bissekeahtes rievddadallamiidda, de sáhttet hedjonan idjanahkárat, liiggás ilda galle proteiidnabiebmu, buozalmasvuohta dahje dávvggut, obbomat dahje lihkanvejolašvuođat váikkuhit beaivvi doaibmadássái. Olmos ferte leat gierdevašvuohta ja ceaggáivuohta dohkkehit beaivvi doaibmadási rievddadallamiid, ja dasto veaháš gierdameahtunvuohta vai fuomáša goas heajos áigodagat (off-áigodagat) leat vearránan dan muddui ahte ferte fas heivehit dálkasiid.

Doaktára dahkamušat

Luohttevašvuohta

Doaktára bargun lea diagnosa mearridit go lea háleštan divššohasain ja lassi iskkademiid vuodul. Doavttir galgá čilget diagnosa ja dálkkodit divššohasa gustovaš dálkoneavttuid ja dálkondábiid mielde. Don sáhtat ieš viežžat gustovaš terapiijaneavvagiid neahttačujuhusas www.sus.no/nkb. Vaikko divššohas ja doavttir eaba álo gáimmat seamma bures, de galgá divššohasas álo leat luohttevašvuohta doaktára fágalaš gelbbolašvuhtii.

Diehtujuohkin

Neavvagiid čuovvun eaktuda diehtit ahte buot mii dáhphuvvá, dasa lea duogášsivva. Buorre compliance - buhcciid dálkkasváldima doahttaleapmi - eaktuda ahte doavttir lea doarvái bures čilgen dávdda ja mo dan dálkkodit. Lea maiddái vejolaš dákkár dieđuid čilget oapmahaččaide. Dieđuid berre čilget álkkes ja áddehahtti gillii, ja čielga mihttomeriin ja čuovvoleami áigumušain. Soaitá maiddái leat ávkkálaš divššohassii oazžut dieđuid čálalaš čoahkkáigeasuin. Berre maiddái čielgasit mitalit makkár rolla lea doaktáris ja guđe dearvvašvuođabargiin divššohas sáhtta jearrat veahki, ovdamearkka dihtii parkinsonbuohccedivššáris, pasieantasearvvis dahje fástadoaktáris.

Oktavuohta

Dávjá divššohas fuomáša jearaldagaid dávdda birra maŋŋá konsultašuvnna, ja dan šiehttojuvvon konsultašuvnna maŋŋá soaitá leat váttis oazžut oktavuoda nevrologain. Bures lágideuvvon ráđđádallan vuigosáigumušain ja čielga mihttomeriiguin geahpeda vástitkeahtes imaštemiid. Máŋgga ossodagain lea vejolaš váldit oktavuoda parkinsonbuohccedivššáriin guhte sáhtta divššohasa bagadallat dahje gaskkustit ášši doaktárii.

Oapmahaččaid dahkamušat

Oapmahaččat leat divššohasain árgabeaivvis, ja sii dávjá háliidit veahkehit ja duddet su geas lea Parkinson. Seammás lea sidjiide maiddái dárbu oahpásmuvvat, heivehit ja dovdat veaháš mo dávda lávdá oazžun dihtii buori ovttasdoaibmama. Parkinsondávda ii dagat dušše njoazibu lihkaštagaid ja heajut fiidnamotorihka, muhto čuohcá maiddái rupmašii nu ahte doaibmadási rievddadallá beaivvi mielde. Dát dávda dagaha maiddái váddásat fiehtu ja láhttenvuogi go olmmoš veadjá heajubut, almmá ahte dát mearkkaša ahte dovddidus- ja jurddašallanvuogit (kognitiivvalaš vuogit) eai leat

bissovaččat hedjonan. Soaitá leat hástaleaddji gávdnat rivttes dahkamušdássema gaskal veahkeheami dahje diktit Parkinsonbuohcci okto birget. Dávjá vásiheaba buohcci ja oapmahaš dárbbu goabbat láhkai. Muhtun oktavuođain sáhttet oapmahaččat searvat ságastallamii dearvvašvuodabargiiguin. Nuonddahallan ja dorvvohisvuohta leat dávddamearkkat mat soitet muhttašuhttit bearraša árjjalašvuođa ja ovttasdoaimama. Heivehallan, gulahallan, dávdda birra máhttu, gielddearvvašvuodabálvalusaid fálaldagat ja seammás fihttet maid buohcci ja earát dárbbášit dagahan dihtii geahppasut árgabeaivvi.

BIRGEN

Bistevaš diagnosa nugo Parkinsondávda rievdata olbmo eallima guhte fáhtehallá dávdii ja váikkuha maiddá oapmahaččaide. Juohke olmmoš ealedettiin hukse alccis nákcenfámuid maid geavaha go vásiha muhttašumiid. Muhtumat nákcejit muhttašumiid geahppasut dustet go earát, ja juohkehaš ferte dahkat mii sutnje lea riehta. Juoga mii lea oktasaš eatnašiidda lea liikká ahte sii háliidit vásihit dohkálaš ja buori eallindili, beroškeahttá makkar dilli ain leš. Soapmásiidda soaitá rievdadeapmi leat menddo stuorra noadđin okto diekkár dilis birget. Lea deatalaš ahte nákke rahpasit hállat ustibiiguin ja bearrašiin, muhto buhccis soitet maiddá leat iežas ráját dávdda čielggadeamis earáide. Dalle leat eará veahkit, olggobeale olbmot, geain sáhttá bivdit rádiid, numo ovdamearkka dihtii psykologa, psykoterapevta, parkinsonbuohccedivššár, nevrologa, fástadoavttir dahje olbmot geat leat seamma dilis. Muhtun buohcceviesut fáallet maiddá birgenveahkkekurssaid buhcciide ja bearrašiidda.

«Lei lossat okto buohcat parkinsondávddain, ja dovden ahte mun ledjen áidna nuorabuš olmmoš gii lei dán dávdii fáhtehallan. Lei buorre beassat oassádallat Norgga Parkinsonlihtu nuorabušolbmuidsemináras ja doppe deaivvadit eará olbmuiguin geat ledje seamma dilis. Mun vásihin ahte mii leimmet gusto mánggas geat leimmet fáhtehallan dien dávdii. Nevrologa geas lei sáhkavuorru semináras čilgii dávdda nu bures ahte munge áddejin. Dál munge lean fihtten manne mu rumaš ii álo jeagat mu.» -nissonolmmoš, 53 jahkásaš

Buori compliance (dálkkasváldima doahttaleami) vuodđun lea go ádde ahte Parkinsondávdda ulbmillaš dálkkodeapmi gáibida ahte divššohas váldá dopaminerge dálkasiid (mas lea dopamin dahje dan sullasaš dálkkasbuktagat) jeavddálaččat ja ahte dat heivehuvvojit dađistaga. Jos galgá leat vejolaš dikšobohtosiid árvvoštallat, de lea dárbbášlaš doalahit buori gulahallama gaskal divššohasa, oapmahaččaid ja dearvvašvuodabargiid. Dasa lassin lea mearkkašahtti deatalaš ahte dearvvašvuodabargit, ovdamearkka dihtii fástadoavttir, nevrologa ja fysioterapevta leat gaskaneaset gulahallan divššohasa dávdadili birra.

NORGGGA PARKINSONLIHTTU

Norgga Parkinsonlihttu bargá dan ovdii ahte olbmot geain lea parkinsonisma ja sin oapmahaččat ožžot dievaslaš dálkkodan-, veajuiduhttin- ja fuolahusfálaldaga. Seammás bargá lihttu dan ovdii ahte ásahit deaivvadanbáikkiid gos besset deaivvadit earáiguin geat leat seamma dilis - man mealgat muddui lihtu dássásašolbmodoaibma áimmahuššá. Deatalaš bealli lihtu barggus lea juohkit dieđuid Parkinsondávdda birra ja mo dáinna eallit.

Lágideamit

Norgga Parkinsonlihttu lágida ollu semináraid, kurssaid ja eará čoahkkanemiid olbmuiide geain lea Parkinson ja sin oapmahaččaide. Eanaš lágidemiid ja sosiála dáhpáhusguovddážiid lágidit fylkka- ja báikkálašsearvvit. Daid lassin de dollojuvvojit juohke jagi seminárat iešguđet fáttáid birra. Lágidemiid almmuhit neahttasiiddus www.parkinson.no ja miellahttohládis Parkinsonposten/Parkinsonpoasta.

Diehtujuohkinávdnasat

Norgga Parkinsonlihttu ovttasbargá bures fágabirrasiiguin, ja lea ovttas singuin ráhkadan ollu ja iešguđetlágan diehtujuohkinávdnasiid. Siiddus parkinson.no/bestilling sáhtá dingot girjjiid dávdda birra ja maiddá eará olbmuid vásihusaid birra, gihppagiid vuoigatvuođaid birra dahje gihppagiid mat čilgejit mo lea eallit dán dávdadiagnosain, lášmmohallanfilmmaid jna. Jos leat miellahttu, de oaččut buot ávdnasiid hálbbiduvvon hattiide.

Norgga Parkinsonlihttu miellahttu oaččut maiddá áigeiguovdilis fálaldagaid miellahttodoaimmid birra. Dasa lassin oaččut miellahttohládi Parkinsonposten njelljii jagis. Das sáhtát lohkat áigeiguovdilis dieđuid dávdda ja ođđasut dutkama birra, movttidahtti govvasjearahallamiid, ja doppe gávnnat dieđuid boahhtevaš lágidemiid birra.

Fylkka- ja báikkálašsearvvit

Norgga Parkinsonlihttus leat sullii 40 fylkka- ja báikkálašsearvvi miehtá riikka. Go oassádalat dán čoahkkimiin, de deaivvadat earáiguin geat leat seamma dilis. Fylkka- ja báikkálašsearvviin leat ollu ja mánggabealat doaimmat, earret eará čoahkkimat, kurssat, seminárat ja eahpeformálalaš deaivvadanbáikkid.

VÁLDDE OKTAVUOĐA!

Parkinsontelefonvna

Dáppe deaivvadat olbmuiiguin geain alldiset lea parkinson dahje leat oapmahaš. Sii leat čadahan oahpu, ja geavahit iežaset vásihusaid ja máhtu earáid veahkehit. Sii leat čeahpit guldalit ja sis lea jávohisvuođageasku.

Tel. 22 00 82 80 - Vuossárgga -bearjadaga dii. 10.00 - 16.00

Ráđdeadditelevovna

Dán telefuvvna vástideaba lihtu čállingotti virgáiduvvon dearvvasvuođafágalaš ráđdeaddi ja parkinsonbuohccedivššár. Sáhtát váldit oktavuođa buotlágan jearaldagaiguin mat gusket dávdii. Tel. 22 00 83 00.

Neahttasiiddut

Lihtu neahttasiidduin, www.parkinson.no, gávnnat dieđuid dávdda birra, ja doppe leat maiddá eará ávkálaš dieđut. Dán siidduin leat maiddá ođđasat ja dieđut lihtu doaimmaid birra, sihke riikkavii-dosaččat ja báikkálaččat. Neahttasiidduin lea digaštallanbáiki gos sáhtát juogadit vásihusaid ja máhtu.

Norges Parkinsonforbund/Norgga Parkinsonlihttu

Karl Johansgate 7, 0154 Oslo Tel. 22 00 83 00, Vuoss.-duor. +47 977 73 778
www.parkinson.no, post@parkinson.no, Kontonr. 6116 05 31176